

KU NIEPODLEGŁEJ Pracą i wytrwałością

Podjęwana w okresie niewoli narodowej walka zbrojna nie przynosiła zamierzonych efektów. Nadal Polacy cierpieli pod jarzmem zaborów. Nasi rodacy skupili się więc na walce innego typu. Aby naród mógł przetrwać, podjęto mozolny trud pracy zwanej organiczną. Działo się to szczególnie na obszarze zaboru pruskiego, a zwłaszcza w Poznaniu, gdzie prekursorem był Dezydery Chłapowski, a następnie działali Hipolit Cegielski, Karol Marcinkowski, Augustyn Szamarzewski i ks. Piotr Wawrzyniak. Organiczni byli aktywni także na ziemi wrzesińskiej.

Rzemiosło i przemysł

Wiek XIX był wyjątkowym okresem dla rozwoju wrzesińskiego rzemiosła. Dotychczas w profesjach przeważali szewcy, garncarze czy kowale, żydowscy krawcy lub czapnicy oraz niemieccy piekarze i powoźnicy. Po zniesieniu przymusu cechowego w 1833 r. rozwinęły się nowe samodzielne zawody rzemieślnicze. Wzrosła liczba zawodów czy zakładów związanych z przetwórstwem spożywczym. We Wrześni powstały nowe młyny wietrzne (w 1858 r. funkcjonowało 12 wiatraków), w 1839 r. obok dotychczasowego browaru powstała destylarnia

Tłok pieczętny Cechu Stelmachów i Kolodziej we Wrześni, 1850 r., ze zbiorów Muzeum Regionalnego we Wrześni

spirytusu. Działo także 5 olejarni i 2 młyny do mielenia kory dębowej na użytek garbarni. W 1846 r. Franciszek Bednarowicz, kowal na Zawodzie w folwarku Ponińskich udoskonalił pług orny. W 1849 r. uruchomił przy szosie gnieźnieńskiej fabrykę pługów tzw. „wrześnioków”. Przez kolejne dwadzieścia lat fabryka wyprodukowała kilka tysięcy ma-

Por ograniczeniu funkcji cechów działania na rzecz rzemieślników przejęły towarzystwa zrzeszające pracodawców, pracowników i uczniów. W tym okresie powstały we Wrześni: Towarzystwo Rolnicze Średzko-Wrzesińskie (1844 r.), Towarzystwo Przemysłowe (1866 r.), Kółko Rolnicze (1877 r.), Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich (1902 r.), Towarzystwo Terminatorów (1908 r.), Towarzystwo Młodzieży Św. Alojzego (1908 r.), podobnie w Miłosławiu Towarzystwo Przemysłowe (1872 r.) czy w Nekli także Towarzystwo Przemysłowe (1913 r.).

Polscy ziemianie z ziemi wrzesińskiej zrzeszali się w Towarzystwie Rolniczym Średzko-Wrzesińskim. Tutaj powstała myśl budowy cukrowni we Wrześni. Sprawę zainicjował w 1876 r. Władysław Łuszczynski z Grabowa Królewskiego. W 1881 r. powstał komitet budowy. Również wtedy odbyło się pierwsze zebranie blisko 100 akcjonariuszy.

Kupiectwo i handel

W 1819 r. w stolicy powiatu działało 31 kupców, z czego 16 handlowało artykułami korzennymi, 12 zajmowało się handlem detalicznym, 2 obrotem towarami metalowymi i 1 prowadził aptekę. Pozostali kupcy nie posiadali koncesji. Handlowano galanterią, artykułami spożywczymi, towarami korzennymi, winem, wełną, przedmiotami metalowymi, książkami. W większości handlujący byli narodowości żydowskiej. Stopniowo wzrastał w handlu element polski. Pod koniec XIX w. handlem zajmowało się we Wrześni blisko 700 osób. Działo 55 sklepów wielobranżowych, dom towarowy (1898 r.), 3 księgarnie, 2

ków. Niestety problemem, jaki się wówczas pojawił wśród mieszkańców było pijaństwo. W związku z tym w latach następnych nie wydawano koncesji na prowadzenie wyszynek. Lokalem o najwyższej klasie w mieście była oberża Paprzyckiego przy ul. Poznańskiej 30. Oberżą był hotel wraz z restauracją, z czasem przyjęto tylko nazwę hotel. Tutaj w drugiej połowie XIX w. odbywały się główne miejskie zebrania wszelkiego typu.

Hotel Haenisch – dawna oberża Paprzyckiego we Wrześni, fragment karty pocztowej, k. XIX w., ze zbiorów Muzeum Regionalnego we Wrześni

Banki

Jedną z idei w walce o przetrwanie narodowe propagowane przez ks. Piotra Wawrzyniaka było tworzenie własnej spółdzielczej bankowości. Obok działającej od 1869 r. Powiatowej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej, na czele której stał niemiecki landrat, Polacy powzięli działania, by stworzyć własną kasę. W 1871 r. powstało Towarzystwo Pożyczkowe we Wrześni prowadzące Bank Pożyczkowy. Należał on do Polskiego

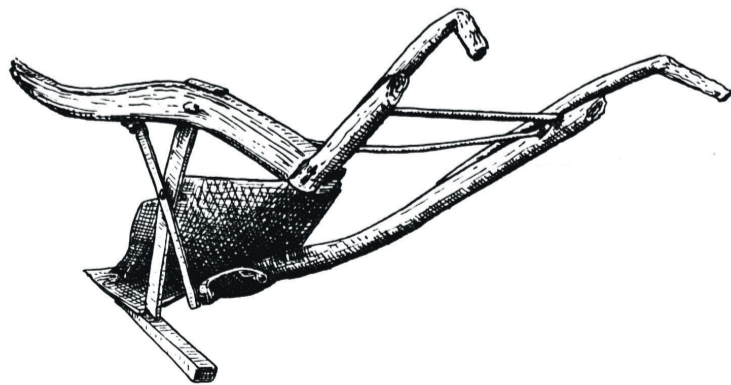
Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu. W pierwszym zarządzie zasiadli dyrektor Hahn, podskarbi Feliks Rakowski, w radzie Walery Hulewicz z Młodziejewic, Stefan Dąbski z Kołaczkowa, Ignacy Łukomski z Biechowa, sędzia Thiel z Wrześni, Wojciech Poturański i dr Pernaczyński. Powstały bank udzielał tanich i dogodnych kredytów. Jednym z działań banku było kredytowanie Banku Parcelacyjnego i Spółki Ziemskiej, które wykupywały majątki ziemskie, na które zakusy miała Niemiecka Komisja Kolonizacyjna. Pomagało to w zachowaniu polskiego stanu posiadania.

Towarzystwa

Chyba najbardziej wyrazistą działalnością organiczną była działalność różnych polskich stowarzyszeń, które licznie powstawały pod koniec XIX i na początku XX w. To w nich swoją pracą społeczną o polskość troszczyli się ich działacze. W towarzystwach też przekazywano młodym pokoleniom wartości i tradycje narodowe. Szczególną formą była działalność towarzystw na niwie społecznej i kulturalnej. Wspomniane Towarzystwo Przemysłowe fundowało m.in. w 1868 r. figurę św. Stanisława we Wrześni. Miało własne kółko śpiewacze. W lokalu przy Szosie Gnieźnieńskiej lub w ujeżdżalni na Opieszynie wystawiało przedstawienia teatralne (np. w 1894 r. wystawiono spektakl „Kiliński” w 100. rocznicę Bitwy pod Raławicami), organizowało odczyty czy urzędowało majówki w Dębinie. Nieocenione zasługi w obronie polskości posiadała Towarzystwo Czytelni Ludowych. Oficjalnie we Wrześni powstało w 1908 r. i działało na terenie całego powiatu wrzesińskiego. W 1912 r.

posiadało w powiecie 9 obwodów. W nich najaktywniejsi byli duchowni katolicy. Prezesem TCL był Stanisław Konieczny. W zakresie charytatywnym działało Towarzystwo Pań Miłosierdzia św. Wincencego à Paulo. We Wrześni założone zostało w 1884 r. z inicjatywy ks. Floriana Stablewskiego. Pierwszą prezeską została Michałowa Winzewska. Działały w nim też Eustachia hrabina Ponińska, Helena Krzyżagórska. Towarzystwo organizowało pomoc dla biednych dzieci, przygotowując m.in. paczki na święta Bożego Narodzenia, wydając posiłki dla rodzin robotników kolejowych i cukrowni. W 1905 r. towarzystwo założyło oddział w Miłosławiu, któremu przewodniczyła Maria Kościńska. Polskość zachowywano także poprzez śpiew. Około 1870 r. w. powstało Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”. Status stowarzyszenia uzyskało w 1890 r. Pierwszym prezesem został Marcin Gawlak. Chór uświetniał uroczystości kościelne czy inne spotkania kulturalne. Wybitną działalnością na rzecz przyszłej walki o wolną ojczyznę wykazało się Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Pierwsze koło na ziemi wrzesińskiej powstało w 1894 r. w Miłosławiu, następnie w 1895 r. we Wrześni. To właśnie członkowie tej organizacji, gdzie ćwiczone były fizyczne, przygotowanie wojskowe i organizacyjne, stali się tymi, którzy w na przełomie 1918 i 1919 r. chwycili za broń i wywalczyli w powstaniu wolną Wrześnię, ziemię wrzesińską i Wielkopolskę.

Sebastian Mazurkiewicz

Pług wrzesiński, źródło: W. J. Burszta, Kultura ludowa Wielkopolski, Poznań 1960-1967

szyn rolniczych. Antoni Kaczorowski, uczeń Bednarowicza, otworzył własną fabrykę, która działała jeszcze w Polsce odrodzonej. Powstały też inne zakłady: fabryka powozów Józefa Łosińskiego (1902 r.), fabryka wyrobów cementowych, piekarnia parowa, fabryka pończoch, fabryka cykorii, gorzelnia, cegielnia, młeczarnia z zakładem badawczym, fabryka ślusarska i konstrukcji żelaznych.

apteki. Polscy handlowcy zrzeszali się w Towarzystwie Kupców i Pomocników Handlowych.

Gastronomia i hotelarstwo

W 1794 r. kiedy Prusacy zajmowali Wrześnię, działały tu 3 gospody. W 1858 r. nadal działały 3 gospody, ponadto było 5 wyszynek (czyli pijalni) i 8 jadłodajni. Natomiast już dziesięć lat później było 36 wyszyn-

Zarząd Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Wrześni, k. XIX w., ze zbiorów Muzeum Regionalnego we Wrześni